

2. A Petőfi Társaság 1893. január 6-án, pénteken, a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében rendezte meg évi nagygyűlését – Jókai Mór elnökletével, Petőfi születésének 70. évfordulójára emlékezve. Az ünnepi ülés programjából kiemelkedett Jókai felolvasása: Jókai – *A varázs-ing* címmel – az 1840-es évek divatjára és Petőfi öltözködési szokásaira emlékezett vissza. A nagygyűlést, amely 9,30 órától 13 óráig tartott, 15,30-ig elhúzódó lakoma követte az István Főherceg Szálloda 1. emeleti különtermében. A lakoma alatt egymást követték a tósztok: többen Jókait éltették, aki viszont a Társaság hölgyeire mondott emelkedett hangú pohárköszöntőt. Érthető, ha a Petőfi Társaság ülése és lakomája alaposan kimerítette Jókait. (A nagygyűlésről részletes tudósítást közöltek a lapok, közreadva Jókai Mór: *A varázs-ing* c. írását is; ld. pl.: Nemzet 1893. január 7. 7. sz., reggeli kiadás. 1–2. l., Fővárosi Lapok 1893. január 7. 7. sz. 55–57.)

3. Nem tudni, milyen okból jött össze a kiterjedt család 1893. január 8-án Jókainál.

4. in effigie: jelképesen

5. A kor neves budapesti fotográfusa, Erdélyi Mór sok felvételt készített Jókairól. A szövegben említett fényképen Jókai dolgozószobájának íróasztalánál, kezében könyvvel áll; egyik eredeti példánya a Petőfi Irodalmi Múzeum Fotótárában is megtalálható, más Jókairól készült Erdélyi-felvételek között. Erdélyi Mór műterme egyébként az 1880–1890-es években az Erzsébet (ma: Engels) tér 18. sz. alatt volt.

Lichtmann Tamás

KÜZDELEM AZ ANTIFASISZTA SZELLEMI EGYSÉGFRONT MEGTEREMTÉSÉÉRT

Gábor Andor levelei 1939-ből

A húszas évek bécsi publicisztikájától kezdve Gábor Andor a szocializmusért folytatott eszmei, politikai és művészi harc egyik jelentős egyéniségévé vált. Berlini éveiben a *Linkskurve* egyik szerkesztőjeként már az európai forradalmi irodalom élgárdájával dolgozott együtt. Moszkvában részt vett a kommunista emigráció szempontjából kulcsfontosságú Új Hang megindításában, Barta Sándor halála után pedig a lap szerkesztője lett. Ebben a funkciójában rendkívül jelentős szerkesztői, szervezői munkát végzett a magyar szocialista irodalom fellendítése és elismertetése érdekében, valamint a háborúellenes antifasiszta szellemi egységfront megteremtéséért és minél hatékonyabb működéséért. Ezt segítették az Új Hangba rendszeresen írt glosszái, politikai, irodalompolitikai jegyzetei, kritikái. E rendkívül széles körű irodalmi működéshez nagy gazdagságú, mindeddig feltáratlan levelezés adja a hátteret, amelyből még világosabb képet kaphatunk a kor harcairól, a fasizmus elleni szellemi erőfeszítéseiről, eredményeiről. Ezekből a levelekből egy gazdag tapasztalatú, nagy elméleti felkészültségű, szellemes kommunista irodalomszervező és író arcképe rajzolódik ki előttünk.

Levelezésének nagy része az Akadémiai Könyvtár kéziratárának Gábor Andor-hagyatékában található. Ebből a gazdag anyagból választottuk ki az alább következő néhány levelet, amelyek értékes dokumentumai a korszak egyik legfontosabb küzdelmének, az antifasiszta szellemi népfront megteremtésére irányuló erőfeszítéseknek. Az itt közölt levelek 1939-ből valók, amikor ez a küzdelem egyre élesebbé vált. Jellemző a harc hevességére a párizsi Üzenet által kezdeményezett, akkoriban lezajlott, több hónapon át tartó vita a szellemi egységfrontról. Gereblyés László vitaindítójára többek között Féja Géza, Gábor Andor, K. Havas Géza, Révai József, Tamás Aladár és Veres Péter válaszolt.¹

Gábor Andor levelei tanulságos adalékok a vitához és a népfrontkérdéshez általában. Három levél a párizsi emigráció polgári szárnyához, Faludy Györgyöz illetve Fejtő Ferenchez íródott; ezekből egy tapasztalt forradalmár szól, aki a népfront stratégiáját minden szinten, az irodalomén is, magáévá tette, és higgadtan, bölcsen, türelmesen érvel mellette. Igyekszik elkerülni a viták kirobbantását, mert tudja,

¹Erről a vitáról bévebben lásd ILLÉS László: Az Új Hang kritikai munkássága. – Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. Bp. 1962. 409–444.

hogy a haladó erők minden vitája csak a közös ellenség elleni harc erejét, hatását gyengíti. Ugyanakkor a vitás kérdéseket igyekszik békésen, diplomatikusan megoldani. A másik két levél, mivel elvtársaihoz szól, akiket nem kell megnyerni a közös harchoz, keményebb, szigorúbb hangú, elemzően tárja fel a kommunista mozgalom hibáit, elsősorban a türelmetlenséget.

Jellemzője e leveleknek a minden részletre kiterjedő alaposág. Gábor Andor politikusként sem tudja megtagadni filológus hajlamait, mikor pl. Faludynak egy francia szó fordításáról mond megszívlelendő stilisztikai megjegyzéseket. Az is feltűnő, milyen jól tájékozott a hazai közéletben, politikai és irodalmi téren egyaránt.

Faludy Györgynek²

[Másolat]

Moszkva, 1939. június 22.

Kedves Faludy Kollégám,

elkésve kaptam meg levelét. Mondjam-e, hogy örülök neki? Nem, mert hiszen objektíve nem jó, hogy Maga is, mások is, haladók, csatások emigrációba szorultak ki. A legszebb egységfrontnak is szépséghibája, ha a beletartozó mind valamennyi csak emigráns, vagy, mint nagyanyám szokta volt mindani „árkonkivüli hegymester”.

Örülök annak, hogy megajánlja írásait, s mondanom nem kell, hogy szívesen közlöm őket, még ha párizsi levelei nem is lennének olyanok, mint a Ludwig Börneéi. (Nem olyan könnyű ezen a téren száz év előtti elődeinket utolérni, máskötésű legények voltak azok, mint amilyenek mink vagyunk.) A kizárólagosságnak nem vagyok híve. Ha *csak* nekünk dolgoznék, szűkítené akció-rádiuszát, ez nem feladata semminő harcos írónak. Ezt az irányt, látom, második leveléből, már feladta, nagyon helyesen. Természetes, hogy különösen verseknél nem ér az álnév sem semmit. A költő – ha csakugyan az – keresztül-penetrál az álnéven.

A második levélhez mellékelte két verset megkaptuk, közöljük júliusi számunkban.³ A kis változtatásokkal ne törődjön. Muszájból csináltam őket. A dolog úgy áll, hogy a *cu* franciául nemcsak a nép szájában, hanem az irodalomban is polgárjogú, ellenben a magyar segg csak ajkunkon és élőbeszédben rugalmas és jóízű, mihelyt le van írva, keményen fekszik, mint botránykő. Ebben egy igen érdekes nyelvi és fejlődési probléma rejlik, amelyről azonban – éppen a fejlődés mindmáig vivő eredményei alapján – mégcsak írni sem lehet szabadon. Nem is beszélve a szexuális dolgok részleteiről, amelyeket franciául nagyon messzemenően nevükön lehet nevezni, de magyarul vagy éppúgy nem, vagy még kevésbé, mint *németül*.

Mindezt azért írom le, nehogy a „korrektúrák” miatt felhorkanjon. Tudja, hogy *én* nem vagyok prűd.

A harmóniát köztünk és az új emigránsok közt csakugyan létre kell hozni. Ha segít benne, megköszönöm. Mindegyiktől szívesen hozok írást, ha antifasiszta és nem antibolsevik. Ha érintkezik velük, adja át üdvözlétemet Remenyiknek is, Fejtőnek is, Ignótus Pálnak is és, extra Németh Andornak. Utóbbi, ha folytatná húsz év előtti figuráját, Kovács urat, milyen jó dolgokat írhatna nekünk! Szakadásig lehetett nevetni azon a csendes, de mégis veséig menő humoron, amivel Németh működött.

Az 1938-as 3. számban közölt versért⁴ már átutaltam a honoráriumot Bölöni kollégánkhoz (16 Rue Th. Renaudet). Pénzküldés közvetlenül nem megy. De jobb ez így Magának is.

Üdvözli szeretettel

Gábor Andor

s. k.

²Akadémiai Könyvtár kéziratára. Gábor Andor-hagyaték. Kézirattári jelzete MS 4490/15. Gépiratos másolat.

³Faludy György Gábor Andorhoz írt levelei ugyancsak az Akadémiai Könyvtár Gábor Andor-hagyatékában találhatóak. (MS 4491/98–102.) A mondatban említett két vers Faludy György két Villon-fordítása. Az egyik (Ballada, melyben Villon mester embertársai bocsánatát kéri) az Új Hang 1939. 7. számában jelent meg, a 13–14. lapon, a másik (Ballada hűtlen barátónőről, Cylearól) az 1939. 8. számban, a 20–21. lapon.

⁴FALUDY György: József Attila emlékére. Új Hang, 1938. 3. 81–82. l.

Moszkva, 1939. augusztus 20.

Kedves Kollégám!

Sietek válaszolni levelére, mert jó volna, ha az augusztus 27-i választáson nem történnék újra olyasmi, ami a viszonyokat elmérgesíti. Elég baj, hogy eddig történt, ami történt.⁶ Reméljük, hogy még segíteni lehet rajta.

Kérem, vegyék fel újra a tárgyalások fonalát elvtársainkkal, nyilván azok is sajnálják már a történeteket és nem fognak útjában állni a megegyezésnek. Stanulságul a jövőre: ha nyilvános gyűléseket tartanak közösen, akkor határozzák meg gondosan előre a gyűlés lefolyását, attól még nem szenved a demokrácia, ha egy gyűlés lefolyásának az irányítói előre tudják, minek kell a gyűlésen – megállapodás szerint – történnie. Improvizációk olyan gyűléseken, ahol különböző vélemény-árrnyalatú résztvevők vannak jelen, mindig veszedelmesek.

Azt hiszem, kurtán összefoglalva már ma is meg lehetne állapodni a következőkben:

1. Önök is, mi is tudjuk, milyen helyes és mennyire fontos az együttműködés a közös ellenfél ellen. Természetes azonban, hogy az együttműködés nem lehet elvtelen. De az együttműködők részéről antikommunista és antiszovjet hangok, hangulatok, nyilatkozatok nem lehetségesek.

2. Ha az Üzenet közös kialakítására nem tudnák megegyezni, helyeslehető az a szándékuk, hogy külön lapot akarnak alapítani. (Az nem baj, ha az emigrációnak sok orgánuma van, föltéve, hogy nem egymás ellen, hanem a fasizmus ellen csatáznak. Akkor: minél több, annál jobb, amíg az orgánumok sokasága nem az erők szétforgácsolását jelenti.)

Megegyezés esetén magától értetődőnek tartanám, hogy lapjukban – amennyiben óhajtának – ottani és itteni legértékesebb erőink résztvennének. De ha ez lapjuk otthoni legalitását veszélyeztetné, el is lehetne ettől tekinteni.

3. Megfordítva: ha a megegyezés létrejön, meghívjuk Önöket az Új Hangban való kollaborálásra. Igazi, vagy álnevek alatt, ahogy ezt a praktikus szükség diktálja. A praktikus politikai szükségét gondolom, nem az egyéni félszet, amely lehet orkesztrálisan hatalmas zengzetű, anélkül, hogy valami nagy objektív alapja lenne.

(Az együttműködők nem-kommunista szárnya ne tápláljon illúziókat: ha az emigráció az otthoni hatalmasoknak kényelmetlenné válik, akkor nem sokáig fog tartani a hazafelé való possibilitása, egészen eltekintve attól, hogy együttműködik-e velünk, igen, vagy nem, megjelenik-e valakinek a neve az Új Hangban, vagy nem.)

4. Aki kéziratot akar küldeni az Új Hangnak, direkt is teheti, vagy valakin keresztül, akiben Önök ott magállapodnak. Egyszersmind megadja, hogy kíván-e direkt választ innen, vagy pedig egy másik címre óhajtja. Ezzel kapcsolatban figyelmeztetem, szerezzen magának egy francia címet, igazi francia állampolgárét, mert nem nagyon jó külföldinek a címét túlságos mennyiségű inneni postával megterhelni.

Kollégám, ha szabad egy előre-szóló használati utasítást adni: vigyázzanak, hogy apró személyes ügyek (és a személyes ügyek közül sokkal több az *apró*, mint rendesen gondolni szokás) minél ritkábban merüljenek fel és ha felmerülnek, nem muszáj halálosan komolyan venni őket, még akkor sem, ha tudjuk, hogy az emigrációs talaj a pletykák és zsörtölődések talaja. Le is lehet győzni az emigrációs talajnak ezt az „általános tulajdonságát”.

Német [!] Andornak üdvözetemet, de a többi, levelében említett kollégáknak is. Írjanak, ha egyebet nem egyelőre, levelet, hadd látom, hogy igazán élnek-meg-nem-haltak.

Üdvözli szeretettel
Gábor Andor

⁵MS 4490/16. és 4490/90. A 16. jelzetű autográf+gépiratos, több helyen javított, áthúzott másolat. A 90. jelzetű címettje megnevezetlenként szerepel a katalógusban, pedig ez a 16. jelzetű autográf szöveg teljes gépiratos másolata. Leírásunk a teljes szöveget közli.

⁶Utalás a szellemi egységfront körül ezidőben kialakult igen éles hangú vitára.

Kedves Kollégám,

Szíves soraikat megkaptam, de csak most jutok hozzá, hogy feleljek rájuk, mert egyet-mást meg kellett beszélgetnem barátaimmal.

Kétségtelennek tartom, hogy igenis lehetséges közöttünk a tisztességes egység az antifasiszta harcban. Persze: a jelen nemcsak a jövőbe torkol, [!] hanem a múltból is folyik. S ezért érthető, ha a felzaklatott s még egészen el nem csitult idegek itt-ott még utórezzéseket küldenek a világba. Ezért nem szabad megharagudniuk, ha arról beszélek, hogy a kommunista-ellenesség és a szovjet-ellenesség abbanahagyását kollégáinknak nem szabad úgy értelmezniük, hogy ha „arccal felénk” fordulnak, akkor abbanahagyják, de ha olyan társaságban vannak, vagy olyan orgánumba írnak, amely ezeket az anti-ságokat szívesen veszi, akkor ezek az érzelmek újra felelednek. Ne bántódjanak meg azon, hogy nyíltan beszélek erről, bár azt hiszem, hogy, okulva az eddigi világtörténeten, kollégáink sem így értelmezik az együttműködést.

Úgy vélem, őszinte belső levelezéssel sok mindent rendbe lehet hozni, ami a nyilvánosság előtt sebek elmérgesítését, vagy hegek felszakítását jelentené.

Valami nagy együttműködési okmányok fogalmazasára nincsen szükség. Ecrasez l'infâme⁸ a lözung, s mert írók vagyunk, nemcsak a tisztesség és tisztaság, hanem a tehetség is feltétel.

20/VII, 1939.

Szeretettel üdvözlí Önöket

Böloni [?] Györgynek⁹

Kedves Gyurkám,

július 7-i leveledre:

mink itt nem egészen értjük a Faludy-dolgot. *Áprilisi* számában az Üzenet még hozott egy Faludy-kéziratot (Angol népballada),¹⁰ akkor tehát az illető még rendben volt számunkra. *Május* 8-án pedig levélben fordult hozzám, a tagadhatatlanul moszkvaihoz és felajánlta munkatársaságát és a közvetítést köztünk és az új emigráció között.¹¹ E két dátum közt van a bűnbeesés? Vagy áprilisban még meg lehetett bocsátani neki azt, ami májusban és júniusban már annyira megbocsáthatatlan, hogy az Új Hang ne is álljon szóba se vele magával, se a többiekkel?

Gyurkám, nincs ebben valami idegesség?

Mert irodalompolitikai vonalnak nem jó az, hogy Hitetlen cikket ír az Új Hangba Faludyról,¹² s ebben az írásban még árnyéka sincs a komoly nehezményezésnek, az Üzenet közli Faludyt (ami szintén nem tekinthető nehezménynek), s aztán egyszerre ki kell dobni ajtón-ablakon! Akkor *közben* az illetőnek olyan lényeges és fontos *elvi* fordulatot kellett végrehajtania, hogy az kettévágta a türelmi fonalunkat. De a nyilvánosság előtt ilyen fordulata az illetőnek *nem* történt. S az irodalompolitikánkat azon az alapon csináljuk, hogy egy író a nyilvánosság előtt hogyan vélekedik. Hogy a kávéházban mit lefetyel, azt nem szoktuk politika-mérlegre tenni.

Istenem, milyen ultra-kötél-vastag türelmünk van Veres Péterrel, aki pedig kezdettől fogva tartalmazta is, hangoztatta is azokat a *principiális* tévtanokat, amelyek tőlünk elfele vezetnek, s most egyszerre másik csoportbeli emberekkel semmi türelmünk ne legyen? Veres Péter nyilvános rendes antiszemita és fajvédő. Az lehet valaki? Azért mink mégis szóba állunk vele?

⁷ MS 4490/17. Autográf, javított fogalmazvány. A katalógusban [H. n.]. A megírás helye Moszkva.

⁸ „Taposd el a gyalázatost”! Voltaire jelmondata az egyház ellen. Lözung = jelszó (ném., magyaros átírásban).

⁹ MS 4490/9. Gépiratos másolat, hely és év nélkül. A levél címzettje minden bizonnyal Böloni György, az írás helye Moszkva, ideje 1939. július vagy augusztus.

¹⁰ Angol népballada: Sir Patrick Spens. Faludy György fordításában. Üzenet, 1939. április, 49. l.

¹¹ MS 4491/98.

¹² Faludy Györgyről *egy* cikk jelent meg az Új Hangban, TAMÁS Aladár könyvismertetése A pompeji strázsán című kötetéről. (1938. 10. 112–114.) Hitetlen álnéven tudomásunk szerint senki sem írt az emigrációban.

Azonfelül Gyurkám, ha akadnak olyanok, akik elnyargalták magukat, s antikommunista, sőt antiszovjet álláspontokat foglaltak el, *de ezt abba akarják hagyni* és el akarnak orientálódni ettől az orientációjuktól s felénk akarnak jönni, akkor nekünk nem feladatunk, hogy ebben megakadályozzuk őket.

Azért, persze, bocsánatot kell kérnem Tőled, hogy a pénzügyben az illetőt Hozzád utasítottam. De nem tétélezhettem föl, hogy ez veszedelmes egy olyan embernél, aki levélben arra kér, hogy a neki járó honorurut – innen! – küldjem a címére – oda! – Az ilyen ember, (amíg 2 x 2 nem 77), nem lehet érzékeny a moszkvai pénz szagára! (Legalább nekem így kellett gondolnom.)

Nagyon-nagyon vigyázni kell, Györgyöm, az egységfrontnak vannak bizonyos könnyen elszalasztható alkalmai, amik *csak egyszer* prezentálódnak. Ilyen alkalom az új emigráció kiömlésének kezdete. Ha ezt most elszalasztjuk, a később emigrálók (pedig csöstül lesznek!) már készen találnak egy – „baloldali” – antikommunista tábor s eszük ágában nem lesz az, ami ezeknek az újaknak most még igenis eszük ágában van: egységfrontot megajánlani felénk.

Még egyre vigyázni, Gyurkám, a hegemoniás kérdésre. Hogy valakik az egységfrontban részt vesznek, annak *nem* feltétele az, hogy elismerjék a mi vezetésünket. Hegemoniás csak akkor van, ha szellemi *főlényem* van (igazi, nem csupán dekretált!) Akkor az együttműködésben magától kialakul a hegemoniám. Ha megkérdezhetném Szép Szóékat, azok nyilván azt mondanák: Gyurkával szívesen működünk együtt, Hitelennel nem. Gyurkát ugyanis elismerik szellemi potenciának, Hitelent nem. S akkor utóbbit még ismerjék el hegémónnak, rendeljék magukat alája s adjanak kezébe nyilatkozatokat!? Hát erre inkább elmennek tíz esztendőre antikommunistának!

Beszélj Hitelennel, fejedelmem, én több mint egy esztendő közös munkája nyomán vagyok tele fejcsóválással vele szemben, munkája minőségét és politikai és irodalompolitikai judiciumát illetőleg. Megmondhatom Neked, mert előtte sem tartottam titokban. De benső írásaim, látom, mind kárba veszttek. Legutóbb már nagyon meg kellett nyomnom a tollat. Nem szívesen tettem.

Itt úgy határozunk, hogy igenis nem riasztjuk el a jelentkezőket. Menjetez ti is ebben az irányban. S ha ez korrektúráját jelentené eddigi vonalatoknak, nyugodtan korrigáljátok.

Csókol Benneteket
Bandi

[?] *Erdőnek*¹³

Moszkva, 1939 augusztus 16.

Kedves Ernőm,

mellékelten küldöm az információs levelet, amit Párizsból kaptam.

A levél őszinteségében alig van okunk kételkedni.

Lényegesnek azonban azt tartom, hogy ebben a levélben pontosan meg van nevezve az az író-csoport, amellyel mi *ne merjünk* érintkezni, mert – párizsi *kommunista* informátoraink szerint – Fejtő Ferenc befolyása alatt áll!!

Hát én nem tudom, mennyire ismeri Maga személyesen ezeket: Vámbéry Rusztem, Remenyik Zsigmond, Hatvany Lajos, Ignotus Pál, Németh Andor, Fényes László, Kéri Pál, Horváth Béla, Gáspár Zoltán, Hevesi András . . .

De én csaknem valamennyit személyesen ismerem. *Ezekről* azt állítani, hogy ezek Fejtő Ferencsel vezettetik magukat – szédületes politikai analfabetizmus, egyrészt, de másrészt tényleg létrehozhatja azt az állapotot, hogy Fejtő e csoportban nagyobb szerephez jut, mint ami megilleti – ha az emberek látják, hogy *mi* milyen métermázsa fontosságú személynek tartjuk Fejtőt!

Amint a levélből láthatja, a párizsi magyar egységfront létrehozásának kérdése most már nemcsak elvi kérdés, hanem idő kérdése is.

(NB: ez az egységfront nemcsak írói egységfront, ha az írókkal, mint folyton a fórumon táncoló ideológusokkal egységfrontunk van, az lényegesen befolyásolja az egységfront többi részét, lényegesen

¹³ MS 4490/19. és 4490/98. Az Akadémiai Könyvtár kéziratári katalógusa szerint a levél címzettje Garami Ernő. Garami 1935-ben halt meg, a levél pedig Moszkvában kelt 1939-ben. Címzettje ismeretlen. A 19. jelzetű gépiratos, a 98. jelzetű autográf, a katalógus szerint címzettje megnevezetlen. A két szöveg szövszerint azonos.

befolyásolja az otthoni dolgokat is, noha az írók mögött *nem közvetlenül* állnak tömegek. De közvetve igenis állnak és még munkások is. Mert van Magyarország egy *rendkívül művelt* munkásréteg – nagy örömmel látom bizonyos írásokból, amik a Népszavában jelennek meg – amely egyenesen irodalmi hatások alatt áll.)

Az odakinti elvtársak, szegény derék Bölöni Gyurka is, most vannak azon, hogy elcsesszék az egységfront olyan lehetőségeit, amiket aztán évekig nem lehet visszahozni.

Ernőkém, *nagyon gyorsan* – nem úgy, ahogy mink itt a gyorsaságot képzeljük, hanem úgy, ahogy' odakint gondolják – ki kellene ruccantani valakit Párizsba, hogy ezt a dolgot rendbehozza, mindegy akárkit, csak józaneszű és annyira mutató ember legyen, hogy az írókkal össze tudjon ülni a kávéházban s meg tudja velük beszélni ezt az ügyet, amely igazán nem kávéházi.

Csókolja:

Bandi